

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

Ur. 29 września 1547 w Alcalá, zm. 23 kwietnia 1616 w Madrycie. Pisarz hiszpański, tworzył na przełomie renesansu i baroku. W jego dziełach odnajdujemy doskonałą syntezę obu epok.

Życiorys Cervantesa mógłby posłużyć za kanwę ciekawej powieści. Urodził się w Alcalá nad rzeką Henares jako syn felczera, potomek zubożałego rodu hidalgów (ubogiej szlachty). Był uczniem humanisty Juana Hoyosa. Brał udział w kilku wyprawach przeciw Turkom (w tym w bitwie morskiej pod Lepanto). Przez pięć lat pozostawał w niewoli algierskiej. Potem został królewskim poborcą zboża i oliwy.

Literatura zawdzięcza mu takie dzieła, jak *Nutacja*, *Nowele przykładne*, *Podróż na Parnas*, *Przemysłnego szlachcica Don Kichota z Manczy*, którego pierwszą część wydał w 1605, a drugą w 1615. Nie zaznał za życia sławy literackiej, gorycz z tego powodu widać na kartach *Don Kichota*, choć jego twórczość przyczyniła się do określenia czasów, w których żył, mianem złotego wieku Hiszpanii. Kiedy zmarł, pochowano go w bezimiennym grobie, tak jak chowano najuboższych.

Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy

Geneza utworu

Cervantes w przedmowie do *Don Kichota* ogłosił, iż jego celem była krytyka niemoralnych powieści rycerskich. Pierwotnie całość miała stanowić krótką nowelę, jednak wraz z drugą wyprawą tytułowego bohatera rozrosła się w ogromną powieść. Zamykając swe dzieło, autor jeszcze raz podkreśla, że chodziło mu przede wszystkim o zwalczanie szkodliwych książek.

Walkę z romansami podjęli już w XVI wieku tacy twórcy, jak Luis Vives, Juan de Valdes, Luis de Leon czy Juan de Mal Lara.

Przedmiotem szczególnej krytyki Cervantesa był *Amadis*. Z tego dzieła pisarz zaczerpnął m.in. wątek kultu dla damy serca i umartwiania się w górach. Powieść odwołuje się także do takich utworów jak *Celestyna* czy *Łazik z Tomesu*, skąd zaszczepiono na grunt *Don Kichota* inspiracje w opisywaniu scen w karczmach i na drogach, sporów czy bijatyk.

Gatunek (konwencja) na tle tradycji

To jedna z pierwszych powieści w literaturze europejskiej. Jako parodia gatunku (najbardziej wyrazista odmiana stylizacji) naśladuje cudze style w celu ich ośmieszenia. Autor parodii podejmuje dający się rozpoznać sposób mówienia, który zostaje oderwany od swoich zwykłych sytuacyjnych i treściowych uzasadnień i wprowadzony w kontekst przeczący jego charakterowi, dzięki czemu ulega komicznemu wyjaskrawieniu.

Parodia bywa bezinteresowną zabawą literacką, ale najczęściej stanowi formę satyrycznego rozrachunku z ustalonymi konwencjami literackimi i ukrytymi za nimi stanowiskami ideowo-artystycznymi. Jej przedmiotem są indywidualne dzieła, maniery stylistyczne pisarzy czy szkół literackich, schematy stylistyczno-kompozycyjne utrwalone w poszczególnych gatunkach literackich. Bywa istotnym czynnikiem rozwojowym w procesie historycznoliterackim, gdyż niejednokrotnie parodystyczne gry z formami użytymi dają początek nowym formom, np. parodia popularnego w czasach Cervantesa gatunku – romansu rycerskiego.

Powstałe głównie w XV i XVI wieku krótkie pieśni epickie (romanse) ujmowane były w zbiory nazywane romancerami i opisywały przygody, walki i miłości błędnych rycerzy. W *Don Kichocie* sparodiowane zostały m.in. takie wątki, jak karoliński (o Montesinosie), bretoński (historia Lancelota). Obok często wspomnianego *Amadisa* utwór przywołuje wiele charakterystycznych tytułów: *Cztery księgi Amadisa z Galli*, *Don Oliwante de Laura*, *Wielkie czyny Esplandiana* czy *Don Belisan*). Dzieło Cervantesa jest ostatnim ogniwem w dziejach gatunku.

Świat przedstawiony

Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy to historia ubożego hidalga, którego tak pochłaniała lektura romansów rycerskich, że utożsa-

mił się z ich bohaterami i postanowił zostać błędnym rycerzem. W tym celu przywdział zardzewiałą zbroję, z kartonu uczynił przyłbicę, chudego, starego konia nazwał Rosynantem i traktował go jak szlachetnego rumaka, sam przybrał dostojne imię i wyruszył w świat, by pomagać nieszczęśliwym ludziom i zdobyć sławę. W towarzystwie giermka Sancho Pansy przemierzał Hiszpanię i spotykał drobną szlachtę, arystokrację, poganiaczy mułów i oberżystów, osoby duchowne. Wędrował w przeświadczeniu, że w otaczającym go świecie jest pełno nieprawości, dlatego w napotykanych ludziach widział istoty złe i przewrotne. Wystarczyło, iż nie chcieli wyjawić swego imienia i celu podróży, by zostali zaatakowani. Nasz bohater działał błyskawicznie i często przez zaskoczenie, co czasem było przyczyną zwycięstwa. Na uwagę zasługuje walka z uzbrojonym konwojem strażników, którzy prowadzili galerników. Ci ostatni – już uwolnieni – dotkliwie pobili swego wybawcę. Zdarzenie to doskonale podaje skutki większości potyczek opisywanego błędnego rycerza – pobicia, wybicie zębów, obrzucenie kamieniami.

Walczył jednak nie tylko kopią i pięścią, ale także słowem: dał się poznać jako moralizator, orator, inteligentny i wykształcony mówca. Obezwładniony przez Proboszcza został umieszczony w drewnianej klatce i powrócił do domu, żyjąc w przekonaniu, że został zaczarowany przez demony.

Następnie Don Kichote dowiedział się od Bakalarza Carrasca o wydaniu jego przygód i uznał, że musiał tego dokonać czarownik. Błędny rycerz kolejny raz wyrusza w świat przygód. Stoczył dwa pojedynki (w tym jeden zwycięski) z podstępny Bakalarzem. Wysłał swego giermka z listem do Dulcynei, ten jednak tam nie dotarł i wmówił swemu panu, że jedna z jadących drogą chłopek jest właśnie Dulcyneą, tylko zaczarowaną. O przygodach naszego rycerza czytała Księżna, odkryła ona kłamstwa Sancha i wspólnie z mężem uknuła złośliwą mistyfikację. W tym czasie Don Kichot musiał się opierać zalotom Altisidory, Sancho zaś został wielkorządcą urojonej wyspy. Znudzeni arystokraci w dalszym ciągu bawili się kosztem innych, skrzywdzili ochmistrzynię, jej córkę i lokaja, a Don Kichote opuścił dwór książe. Ostatecznie odrzucił piękne złudzenia, przeklął książki, które nim zafascynowały, sporządził testament i umarł.

Czas akcji

Nie jest dokładnie przedstawiony, są tu czasy współczesne autorowi, przełom XVI i XVII wieku; o pierwszej wyprawie wiemy, iż trwała kilka dni, druga osiemnaście dni, a trzecia ponad trzy miesiące.

Miejsce akcji

Hiszpania, okolice Manczy (Nowa Kastylia), powiat Montiel, góry Sierra Morena, wioską Don Kichota mogła być Argamasila de Alba w pobliżu Toboso; druga wyprawa wiodła przez wieś Kriptonę (znajdowały się w niej wiatraki), przez szereg innych wsi, do gór i dolin Sierra Morena; trzecia wyprawa obejmowała jezioro Rudera, jaskinię Montsinosa nad rzeką Ebro; nie znamy nazwy rezydencji książęcej ani rzeckiej wyspy Sancha. Istnieją przypuszczenia, że pierwsza mogła być położona w Buenavii (obok miasta Pedioli), a druga w Alcalá de Ebro. Następnie bohaterowie udali się w kierunku Saragossy, jednak po namyśle zawrócili do Barcelony, a odbywszy szereg spotkań i przeżywszy rozmaite przygody, powrócili do domu. Motyw wędrówki bohaterów pozwala autorowi na ukazanie rozmaitych miejsc w Hiszpanii, przywołane są inne obszary geograficzne (Algieria, Florencja, Portugalia) przez postaci, które spotyka Don Kichote w czasie swej wędrówki, a których opowieści nie są związane bezpośrednio z przebiegiem akcji powieści.

Bohaterowie

Don Kichote, nazywany przez swego giermka Rycerzem Smętnego Oblicza (naprawdę nazywał się Quijada lub Quesada), to zubożały hidalgo, który „zbliżał się do pięćdziesiątki, silnie zbudowany, suchy, chudego oblicza”. Miał niewielkie gospodarstwo, w którym mieszkał z siostrzenicą, gospodynią i parobkiem; prowadził rozmaite dysputy z miejscowymi: Proboszczem i Balwierzem, o zmyślonych postaciach, jakby to byli jego dobrzy znajomi (partnerzy rozmów wraz z gospodynią próbują uratować swego przyjaciela przez spalenie jego ksiąg).

Don Kichote stopniowo odsprzedawał swoją ziemię, by kupować nowe księgi. Często dla nich rezygnował ze snu i jedzenia, wierzył w każdą przeczytaną opowieść, nawet najbardziej nieprawdopodobną; utożsamiał się całkowicie z ich bohaterami, jego idolami byli Rycerze Okrągłego Stołu, Roland, dziewięciu Rycerzy Sławy. Tak mówi o sobie:

Jam jest, którego czekają niebezpieczeństwa, wielkie czyny, bohaterskie dzieła. Jam jest, który ma wskrziesić Rycerzy Okrągłego Stołu, dwunastu parów Francji [...] i który ma zaćmić Platerów, Tablantów, Olivantów i Tyrantów, Febów i Belinanisów, z całą zgrają słynnych rycerzy błędnych ubiegłych wieków.

Czasem po dwóch dobach czytania chwycił szpadę i rąbał nią po ścianach, przekonany, że zabił czterech olbrzymów. Nieprzystosowany do realnego życia, nie troszczył się o nic (nawet wybór drogi powierzał swemu koniowi); zwykłych ludzi traktował jak wrogów, przeciwników, o których kiedyś czytał, mylił skutki z przyczynami. Bywał szlachetnym i honorowym idealistą, którego „cała energia skupiła się na ścisłym wypełnianiu zadań rycerskich”.

Mania rycerska nie tłumila w nim jednak bogactwa myśli, szlachetności, witalności i ufności. Uznawano go za szaleńca. Cechował go pośpiech i „zachłanność” czynów, które wykluczają odpoczynek czy konieczny namysł. Nosi znamiona samotnego buntownika, naprawiającego świat. Jest symbolem człowieka niezrozumianego przez współczesność, ucieleśnieniem ludzkich marzeń o lepszym życiu. Często wskazuje się na rozbitcie jego natury (fragmenty w powieści, które pokazują jego wątpliwości, np. scena na dworze książęcym, kiedy Don Kichote wyznaje Giermkowi, że to najszczęśliwszy dzień w jego życiu, gdyż teraz dopiero czuje się jak prawdziwy błędny rycerz). Ma w sobie wiele cech humanisty, nosi rysy autora.

Sancho Pansa w tradycji literackiej ukazany jako ostry kontrast wobec idealisty Don Kichota. Realista. Zwabiony obietnicą zostania rządcą wyspy zdobytej w czasie wypraw porzuca żonę i dzieci, wędrując niczym patriarcha na osle ze swymi biesagami i bukłakiem. Miał „wielki brzuch, niski wzrost, grube krzywe nogi”. Mówił o sobie, że jest człowiekiem spokojnym, łagodnym, pokojowym; przyznawał, że nie potrafi czytać ani pisać i nie zna reguł rycerskiego zawodu. Jako jedyny bezgranicznie wierzył we wszystko, co jego pan opowiadał. Łączył w sobie naiwność, skłonność do zabobonów z surowym krytycyzmem. Jak zauważa autor, nie znał uprzedzeń rasowych, czego dowodem jest jego sąsiedzka zażyłość z Maurem Ricote. Doskonały obserwator. Naturalny człowiek, niezawodny przyjaciel.

O ile Don Kichote kreowany jest na poetę, o tyle giermek ma cechy urodzonego gawędziarza, zasypuje swego pana przysłowiami i historyjkami – to także poeta, ale ludowy. Jego poczucie humoru, dowcip zaskakują często ludzi wykształconych. Nie krępuje go obecność moźnych, a kiedy zostaje wielkorządcą wyspy, nie potrafi odnaleźć się w świecie władzy i rzeka się swego stanowiska. Zdolny do bezinteresownej ofiary, opiekuje się swoim panem, a osła traktuje jak najlepsze-

go przyjaciela i towarzysza. Jego pragmatyzm i rady praktyczne często ratują im życie.

Dulcynea z Toboso – nazwana tak przez Don Kichota, dobrze znana giermkowi, w rzeczywistości była córką Lorenza Corchuelo, nosiła imię Aldonzy. „Dobrze zbudowana i prosta, włochata na piersi, i może wyrwać z błota każdego rycerza błędnego czy błędzącego, który ją weźmie za żonę”. Dama serca, wielbiona przez Don Kichota, porównywana przez niego do księżniczki, chociaż sam wyznał, że widział ją nie więcej niż cztery razy w życiu. Książę i Księżna złośliwie zadrwili z uczucia Don Kichota do Dulcinei poprzez mistyfikację z jej odczarowaniem, która polega na wymierzeniu 3300 batów samemu sobie przez Sancho Pansę. Podobno „żelaznym drążkiem ciskała dalej niż najsilniejszy parobek”. Jej kult to jeden z najostrejszych elementów parodii.

Cervantes – gra w powieści rolę kompilatora pierwszych ośmiu rozdziałów, wydawcy, tłumacza, komentatora.

Cide Hamete Ben Engeli – kiedy Don Kichote wyruszył w świat w poszukiwaniu przygód i sławy, rozpoczął układanie początków opowieści o sobie na wzór romansów rycerskich (zamiast czarno-księżnika, który miał to uczynić w jego fantazjach). Cervantes zapewnił czytelnika, że szukając źródeł, natrafił na rękopis arabski zawierający dzieje Don Kichota. W ten sposób stworzył postać Maura, który miał być autorem całości pierwszej części. Postać ta ma w sobie wiele sprzeczności: to według relacji Cervantesa znajomy mulnika z Arevalo, trochę filozof i historyk, któremu nie wolno zbyt wierzyć, znał myśli bohaterów, miał wręcz magiczny wpływ na Sancho Pansę, sam Rycerz Smętnego Oblicza twierdził, iż giermek nadał mu ten tytuł pod wpływem Hamete'a, w opisie spotkania Don Kichota z lwami Maur wychwala dzielnego Hiszpania, co wskazuje na jego niezwykłą szlachetność i moralność (oto zdolny jest do uznania wielkości człowieka z wrogiego mu świata, mahometanin wychwala odwagę chrześcijanina).

Inne postaci

W utworze występuje sześćset sześćdziesiąt dziewięć postaci (sześćset siedmiu mężczyzn i sześćdziesiąt dwie kobiety). Wyznaczone są im różne role w stosunku do zachowań głównych bohaterów. To często ludzie bezimienni, wędrowcy, jednorazowi statyści. Przywołują różne stany społeczne i zawody. Są wśród nich: chłopci i robotnicy, przedsię-

biorcy i rzemieślnicy, kupcy, szlachta, żołnierze i aktorzy, studenci i balwierze, marynarze. Uwagę zwracają zwłaszcza dwie grupy: galerników i oberżystów. Powieść, jak przystało na parodię romansu rycerskiego, ma także swoich pasterzy książkowych, np. pasterkę Marcelę.

Wśród postaci spotkanych na kartach utworu należy wyróżnić: parę zakochanych Lucindę i Cardenia, uwiedzioną przez bogatego pana wieśniaczkę Dorotę, piękną Mauretanię, która jednocześnie postąpiła okrutnie wobec swego ojca i żywiła ogromną wiarę i kult Dziewicy Maryi, księcia i jego żonę, którzy uwielbiali sensację i zabawę kosztem innych ludzi, złośliwą histeryczkę Altisiolorę, zakochaną w Rycerzu z Manczy, dobrego gospodarza i wychowawcę Don Diego de Miraże, cynicznego galernika Ginesde Pasamotne i brzydką a wrażliwą Moritornes.

Należy wspomnieć także o żonie Sancho Pansy – Teresie (kobieta czterdziestoletnia, chuda, żywa w ruchach, rozsądna, gościnną) i gospodyni Don Kichota (także bardzo energiczna kobieta, która żyła na stopie wojennej z giermkim swego pana, niezwykle przywiązana do Rycerza z Manczy, dbała o jego zdrowie, wypowiedziała wojnę zdrazieckim książkom).

Zdarzenia

Zdarzenia otwiera pasowanie na rycerza Don Kichota przez zwykłego karczmarza połączone z nocnym czuwaniem. Potem następuje słynna walka z wiatrakami, które w szalonej głowie bohatera jawiły się jako olbrzymy, i ze stadem owiec – wyimaginowaną armią. Kolejne wydarzenia to zdobycie hełmu Mambryna (w rzeczywistości miedzianej miski) oraz wyprawy, podczas których bohaterowie brali gospody za zamczyśka, a zwykle pomywaczki za szlachetne damy. Istotne było zwymyślanie w karczmie łuczników świętej Hermandady, kwestionujących rolę błędnego rycerstwa, oraz wysłanie giermka z listem do Dulcynei i kłamstwo Sancho Pansy. Bawią interwencje Proboszcza, pojedynki z Bakałarzem i przedstawienie przygotowane przez parę książęcą.

Kompozycja

Utwór opiera się na motywie wędrowki tytułowego bohatera. Powieść składa się z dwóch części poprzedzonych słowem wstępnym do czytelnika. Pierwsza księga liczy 52 rozdziały i jest podzielona na cztery części, druga zawiera 74 rozdziały i stanowi jednolitą całość. W po-

wieść wplecione są utwory poetyckie (sonety, epitafia). Dzieło nie odwołuje się do schematu kompozycyjnego romansów rycerskich (parodia przejawia się w zbieżnościach). Ważnym elementem kompozycyjnym jest natomiast dwudzielność. Don Kichote należy do dwóch światów, ma dwa nazwiska – rodowe i przybrane, nawet na łożu śmierci zdrowe myśli przeplatają się u niego z elementami szaleństwa, fantazja średniowiecznego rycerstwa zestawiona jest z codzienną rzeczywistością współczesną autorowi.

Styl i język

Styl barwny, jędrny, często rubaszny i dosadny (zwłaszcza w wypowiedziach Sancho Pansy). Powieść stylizowana na gawędę. Narracja przypomina język pamiętników, jest swobodna, zbliżona do ustnej pogawędki, np.: „w pewnej miejscowości w Manczy, której nazwy nie mam ochoty sobie przypominać, żył niedawno pewien szlachcic, z tych, co to mają kopię w tulei, starodawną tarczę, chudą szkapę i gończego charta”.

Tekst zawiera wiele aluzji literackich, sentencji łacińskich, przysłów (często pomysłowo przetwarzanych przez giermka). Autor stosuje rozmaite stylizacje: na język narratora-muzułmanina („błogosławiony niech będzie wszechmocny Ałlach! – mówi Sidi Hamet Ben Engels na początku tego ósmego rozdziału”), na żargon kryminalistów (spotkanie z galernikami, np.: „gurapy, panie gurapy” to określenia galer, na galery „iść za kanarka, za muzykę i śpiew” – przyznać się na torturach bez świadków i dowodów), a przede wszystkim odwołanie się do języka romansów rycerskich poprzez hiperbolizację czy zamieszczenie w tekście znaczącej liczby utworów lirycznych (zwłaszcza sonetów), np.: „Nie mnie z tobą się równać, bo najwyższa sława Twoim czynom należy, twe imię ją ściga”.

Konteksty i nawiązania

W pierwszych rozdziałach książka jest wyraźną satyrą na romanse rycerskie, które zdaniem Cervantesa obrażały moralność. Jednak krytyka uznaje, że pod maską krytyki romansów rycerskich (stosowanej jako wybieg przed cenzurą) autor prezentuje krytyczną wizję współczesnej sobie Hiszpanii: piętnuje próżność, pogardę dla pracy, manię czystości krwi. *Don Kichote* jest

wielkim obrazem współczesnej pisarzowi Hiszpanii, z której wyrosli, w której żyją i działają jego bohaterowie. Wizja Hiszpanii nie ogranicza się jednak do konkretnych czasów historycznych, to wizja Hiszpanii wiecznej. O ukazanej tu w postaci Don Kichota warstwie zubożałej szlachty pisarz powiada, że udają najedzonych i na dowód, że jedli obiad, czyszczą sobie publicznie zęby wykałaczką.

W świecie Cervantesa duchowni to zdemoralizowani próżniacy. Wieś żyje w strachu przed głodem, czego dowodem są wypowiedzi Sancho Pansy. Powieść piętnuje relacje między ludźmi (przykładem bicia chłopca), fanatyzm religijny i wyznaniowy (pojawiają się wzmianki o działalności Świętego Urzędu Inkwizycji), drakońskie prawa, które nie odróżniają winnych od niewinnych.

W powieści Murzyni i niewolnicy stoją poza prawem, a szlachetni, dobrzy ludzie przymierają głodem. Ale w powieści odbija się też życie umysłowe i literackie epoki. Cervantes krytykuje bezkarność plagiatorów, rabunkowe postępowanie wydawców. Pamiętając o tym, że dzieło powstało na przełomie epok, należy zauważyć, iż autor pokazuje „rozdźwięk, jaki powstał w dobie Renesansu między marzeniami ustępującej warstwy społecznej a rzeczywistością”. Współczesna autorowi Hiszpania to kraj, który sprawia wrażenie opustoszonego, osieroconego, którego mieszkańców cechuje brak współodpowiedzialności za jego losy. Prezentowane w powieści dwie przeciwstawne postawy życiowe utrwaliły się na stałe w kulturze (zob. pozytywistyczne pytanie m.in. Prusa: Don Kichote czy Robinson Crusoe). Stały się symbolami i źródłem rozważań nad naturą człowieka.

Interpretowaniem bohaterów Cervantesa zajmuje się zarówno wielu badaczy, jak i samych pisarzy. Sancho Pansa i jego pan to symbole postaw ludzkich w każdym czasie. Zofia Szmydtowa, analizując stan badań nad ocenami postaci utworu, pisała:

Przedstawiciele oświecenia widzieli niemal powszechnie w Don Kichocie symbol niedorzecznej walki z rozumem [...]. Romantycy używali powszechnie w stosunku do Rycerza i Giermka przeciwstawień: dusza – ciało, niebo – ziemia, ideał – rzeczywistość, altruizm – egoizm, poezja – proza, dążąc do wywyższenia w ten sposób postaci Rycerza. Pisało się wiele o pozytywnej stronie natury bohatera, o jego heroizmie i tęsknocie za absolutem. Don Kichot stawał się symbolem człowieka, który porywa się na walkę ze złem, narażając się na cierpienia i szyderstwa. Widziano w nim postać komiczną, tragiczną i tragikomiczną, w zależności od punktu patrze-

nia podkreślano śmieszność albo tragizm lub uwydatniano dwoistość natury i misji.

Istnieje wiele plastycznych wyobrażeń bohaterów, na przykład obraz Zygmunta Waliszewskiego z 1934 zatytułowany *Don Kichot na koniu* oraz rysunek Pabla Picassa *Don Kichot i Sancho Pansa* z 1955. Malarskie wizerunki postaci Cervantesa są świadectwem różnych ich interpretacji. Poemat symfoniczny Richarda Straussa *Don Kichot* to dowód na obecność tego tematu w muzyce.

Z pewnością Don Kichote to indywidualista. Jego poglądy, postawa, zachowanie sytuują go wśród innych bohaterów literackich samotnie zmagających się ze światem, obok Ikara czy Hamleta. Z poetyckich nawiązań warto wymienić *Epos-naszę* Norwida oraz *Z La Manchy* Jana Lechonia.

Wiele słów autora to pouczenia i cenne spostrzeżenia do życia nie tylko literackiego:

Wolność, Sanczo, jest najcenniejszym darem użyczonym ludziom przez niebo, nie mogą się z nią równać skarby, jakie ziemia zamyka ani jakie morze kryje; dla wolności jak dla czci można i należy narażać życie, przeciwnie zaś niewola jest największym złem, a jakie może spotkać człowieka.

Do klasyki kina zalicza się film *Don Quixote* w reżyserii i do scenariusza niezwykłego Orsona Wellesa z 1992 z udziałem Fernando Reya, ulubionego aktora Buñuela. Welles zaczął pracę nad obrazem w 1955. Nawet na kilka miesięcy przed śmiercią (1985) myślał intensywnie o dokończeniu projektu.

Film został dokończony już po zgonie artysty. W wariacie Wellesa Don Kichote jest starcem, który wierzy, że jest błędnym rycerzem, i wraz z Sancho Pansą wędruje po współczesnej Hiszpanii, gdzie popadają w konflikty z ludźmi i napotykanymi gadżetami technicznymi – niemal jak w filmach Jacques'a Tati.

Najważniejsze cytaty

Przewaga nierozwagi, jaką sprawuję w mojej rozwadze, tak osłabia równowagę mej uwagi, że nie bez wagi żalić się muszę na waszej piękności przewagę.

(Z *Przemysleń tytułowego bohatera*)

Suwerenna i dostojna Pani! Zraniony ostrzem rozłąki i dotknięty w same włókna serca, najśłodsza Dulcyneo z Toboso, zdrowia ci życzy jego pozbawiony.

(Z *Listu do Dulcynei*)

błogosławiony, który sen wynalazł, ten płaszcz, który okrywa wszystkie myśli ludzkie, pożywienie, które głód uśmierza, wodę, która pragnienie gasi, ogień, który w zimie zagrzewa, chłód, który upał łagodzi, i na ostatek pieniądz obiegowy, za który wszystko kupić można, wagę i ciężarki, które równoważą pasterza i króla, prostaka i mędrca.

(*Pochwała snu Sancha*)

(Opr. I.P.)